

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรุงธนบุรี

■ อัครา บุญทิพย์

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรุงธนบุรี เป็นวรรณกรรมที่แต่งซ่อมจากของเก่าที่ลบเลือนหรือชำรุดไป เมื่อครั้งเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ พระยาราชสุภาวดี ผู้ช่วยราชการนครศรีธรรมราชได้แต่งซ่อม โดยอาราธนา พระภิกษุอินท์ ช่วยแต่งเติมสอบทาน ดังฉันท์^๑ท้ายเรื่องว่า

เริ่มกลอนบพิตรท่าน
วดีลิขิตตรา
ผู้ช่วยบริรักษ์
ในกรุงนครศรี
ทุกกาลผดุงการ
ซึ่งเป็นฉบับจีน
นางกฤษณานาถ
สมุดเดิมก็เศร้าสูญ
เชิญเราชิโนรส
พจนารถอนุสนธิ์

พระยาราชสุภา
แสดงนามโดยมี
นราโลกพราหมณ์ชี
ธรรมราชบุรินทร์
ประกอบขอบ บ เว้นถวิล
ตนาท่าน บ ให้สูญ
ก็มีเรื่องบริบูรณ์
สลายลบ บ เป็นผล
พระนามอินทิพนธ์
จำหลักฉันท์ของกลอน

ฯลฯ

หนังสือกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ที่พบมี ๓ ฉบับ ได้แก่ ฉบับสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งอ้างไว้ในเรื่องว่า

แถลงสารสัมฤทธิ์แท้
ปีมะเมียฉดก
วันศศิเดือนหก
จุลศักราชพันร้อย

วจาก
เสรีจถ้อย
แรมค่ำ หนึ่งนา
สิบหกปีปลาย^๒

แต่กรมศิลปากรตรวจสอบแล้วให้ความเห็นว่า อาจไม่ใช่ฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะตัวหนังสือที่เขียนและข้อความที่ปรากฏในเรื่องมิได้แตกต่างจากฉบับกรุงธนบุรี ผู้เขียนบทความสันนิษฐานว่า ฉบับเดิมสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศน่าจะมีอยู่ก่อน และแต่งขึ้นตามวันเดือนปีดังกล่าวจริง แต่ต้นฉบับอาจชำรุดเสียหาย พระยาราชสุภาวดีจึงสอบทานจากผู้ที่จดจำความได้ ให้คนจดจารไว้ แล้วแต่งซ่อมใหม่ร่วมกับพระภิกษุอินท์

ฉบับที่ ๒ เป็นฉบับกรุงธนบุรี ที่นำมาศึกษาในบทความนี้ ส่วนฉบับที่ ๓ เป็นฉบับรัตนโกสินทร์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

หนังสือกฤษฎาสอนน้อง แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทฉันท์ แต่วิธีการแต่งฉันท์โบราณกับฉันท์ในสมัย

^๑ การแต่งฉันท์สมัยโบราณไม่เคร่งครัดครุฑที่รูปคำ แต่กำหนดครุฑจากการออกเสียง

^๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๙๗ สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก่อนเสียกรุง ๑๓ ปี

ปัจจุบันมีการกำหนดกลวิธีเรื่องครูลุ่ต่างกัน การแต่งฉันท์โบราณเน้นครูลุ่ที่การออกเสียงอ่าน แม้คำนั้นโดยรูปศัพท์แล้วเป็นคำครูลุ่ แต่หากอ่านให้เสียงเบาลงไม่เน้นเสียงก็ถือเป็นลหุได้ แต่กลวิธีครูลุ่ปัจจุบันถือเอาที่รูปศัพท์และอักขรวิธีการอ่านจากรูปศัพท์เป็นสำคัญ

นอกจากใช้คำประพันธ์ประเภทฉันท์แล้วยังใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ ฉันท์ ๑๖ และสุรางคนางค์ ๒๔ ร่วมอยู่ด้วย ซึ่งหากอ่านโดยผิวเผินแล้วแทบจำแนกได้ยากว่า หนังสือกฤษณาสอนน้องแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ประเภทใด หรือแต่งเป็นคำกาพย์ตามความนิยมของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใด ปลายสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์

วัตถุประสงค์ของหนังสือกฤษณาสอนน้องก็เพื่อเป็นคำสอนสตรีชั้นสูง นางกษัตริย์ ราชเทวี ตลอดจนผู้ดีสตรีสามัญที่ครองเรือนให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้องตามวัฒนธรรมประเพณีและค่านิยมของสังคมสมัยนั้น โดยบอกไว้ในหน้าต้นของหนังสือว่า

สมุด	นามชื่อชี้	ชัตติยวงศ์
กฤษณา	ปัญญาแย้ง	หญิงไชรี ^๓
สอน	จริตกริษาองค์	นุชนาถ
น้อง	รับคำจำไว้	ใส่เกล้าเป็นเฉลิม

ฯลฯ

และตอนท้ายหนังสือกล่าวไว้ว่า

ว่าไว้วิสัยโลก	โคลกสารสโมสร
เป็นสร้อยสถาวร	ประดับเกศกษัตริ
แก่นนางสุริยวงศ์	พฐุราชเทวี
สามัญกษัตริ	สดับคำประพฤติตาม

ฯลฯ

เนื้อเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ กล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองกรุงพาราณสี มีมเหสีชื่อนางบุษบา มีราชธิดา ๒ พระองค์ชื่อนางกฤษณา^๔และนางจิรประภา เมื่อทั้งสองเจริญวัยควรมีคู่ครองต่างก็ได้อภิเษกสมรสตามพระราชประเพณี

นางกฤษณานั้นตามเรื่องว่ามีสามีถึง ๕ คนในเวลาเดียวกัน ซึ่งแม้จะไม่น่าเป็นธรรมเนียมที่ถูกต้อง แต่โดยคุณธรรมที่แฝงอยู่นั้นต้องการให้เห็นความสำคัญในเรื่องของวาจาสัตย์ของผู้ที่เป็นแม่ ความกตัญญูของลูก และความเชื่อเรื่องอดีตชาติ ดังที่อธิบายเสริมไว้ในเชิงอรรถที่ ๔ ความควรไม่ควรในการมีสามี ๕ คน ไม่ใช่สาระสำคัญของเรื่อง แต่สาระสำคัญอยู่ที่คำสอนในการปฏิบัติตัวของสตรีซึ่งเป็นแนวทางของฮินดู และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยสมัยโบราณ

กษัตริย์ปาลทพทั้ง ๕

ยุธิษฐิระ ภิมะ อรชุน นกุล และสหเทพ
สวามีของนางกฤษณาหรือนางเทราปตี

(ที่มา : Encyclopedia of Religion)

^๓ พิมพ์ตามฉบับกรมศิลปากร พุทธศักราช ๒๕๓๙ ผู้เขียนพิจารณาความแล้ว เห็นว่าที่ถูกต้องควรเป็น “กฤษณาปัญญาแย้ง อิงไชรี”

^๔ ในมหาภารตมหากาพย์ตอน วนบรรพ กล่าวถึงนางกฤษณาหรืออีกชื่อหนึ่งคือนางเทราปตี หมายความว่า เป็นธิดาแห่งท้าวทรูปาท นครปัญจาล เป็นมเหสีของกษัตริย์ปาลทพ ๕ พี่น้อง ได้แก่ ยุธิษฐิระ ภิมะ อรชุน นกุล และสหเทพ ซึ่งที่จริงนางกฤษณาควรเป็นมเหสีของอรชุนองค์เดียว เพราะอรชุนชนะการประลองศิลป์ แต่ด้วยความเข้าใจผิด นางกุนตีพระมารดาของอรชุนขอให้ทำการวิวาทแบ่งปันกันในพื้นที่นอกราชธานีทั้ง ๕ เนื่องจากนางกุนตีเป็นผู้มีวาจาสัตย์ และฤาษีไทวปายนได้ช่วยชี้แจงให้เข้าใจเรื่องอดีตชาติ ทุกคนจึงยอมตามนั้น

กล่าวเรื่องนางกษัตริย์ ทั้งสองศรีสวัสดิ์
 สุริยวงศ์ทรงนาม นางแก้วกษณา เน่งเนื้อเยาวราม
 เฉิดโฉมเฉลิมกาม กำตัดโลกีย์

ปัญญาเปรมปราษฎ มีทั้งมารยาท
 ชั้นเชิงพาที ฐูรอบขอบพิศ ในกิจกษตรี
 ปรนนิบัติสวามี ห้างองค์ราชา

บำเรอเชอภักดี อยู่ร่วมรสรัก รมเยศปรีดา
 ท่อนให้เคียดขี้ง เท่ากึ่งเกศา ผลิตเวรเวลา
 ประโลมสมสอง

ห้องคักษัตริย์ เสวยสุขไสมนัส ประเวศเรือนทอง
 ผทมทิพอาสน์ อลงกตกระหนกรอง สนมนางเนื่องนอง
 รอบล้อมชายชวา

๑๗๑

ส่วนนางจिरประภาผู้เป็นชนินฐานั้นมีสวามีเพียง
 คนเดียว แต่ก็ไม่มีความสุขในการครองเรือน จึงได้มา
 ใฝ่นางกษณาเชษฐภคินี เล่าความทุกข์ให้ฟัง

บุญน้อยน้อยนัก ผัวไม่ร่วมรัก ผลักหน้าหน้าหนี
 ทั้งขว่างร้างไว้ ให้อายอัปรีดิ์ คิดแค้นบัดสี สุดที่เจรจา

๑๗๒

แล้วถามถึงวิธีที่นางกษณาสามารถผูกมัดใจสวามี

พี่ได้คุณเวท กฤตยาวิเศษ ศาสตร์าคมใด
 ประสิทธิ์ประสาท ประสงค์จงใจ ให้ชายพิสมัย
 รักใคร่เหมายั่ว

๑๗๓

นางกษณาได้ห้ามปรามความคิดนางจिरประภาที่
 จะทำเสน่ห์ให้สวามีรัก แต่ให้ยึดเอาความรักด้วยไมตรี
 เป็นที่ตั้ง โดยสอนนางจिरประภาดังต่อไปนี้

๑. ห้ามทำเสน่ห์สวามี ให้รักด้วยไมตรี

เสน่ห์หายั่ว แม่นประสิทธิ์ทำ ให้ดินยินดี
 รักกันพลันจาง รากร้างหน้าหนี รักด้วยไมตรี
 ตราบเท่าวันตาย

๒. อย่าใช้กำลังบังคับสามีควรใช้ความนุ่มนวล

ข้างแล่นจะจุด ฉวยทางให้หยุด อย่าควรคิดหมาย
 ค่อยลุ่มตระโบม ค่อยโลมให้สบาย จะค่อยผันผาย
 คินด้าวโดยถวิล

โคไม่นำพา ระเบิดไพบูญา งอกแน่นแผ่นดิน
 ใครท่อนชมเชา ขึ้นให้วักกิน ผิดจริตระบิด
 แต่เบื่องโโบราณ

๓. ควรมีความซื่อสัตย์ ปรนนิบัติดี พุดดี มีอักษณาลัย

สุดแต่ความสัตย์ กับทางปรนนิบัติ ให้ชอบน้ำใจ
 อีกทั้งถ้อยคำ อักษณาอาศัย สิ่งนี้ทราวม้วย
 จำไว้เจริญศรี

๔. ควรตระหนักว่าสามีเป็นผู้มีคุณค่า เปรียบ

เสมือนหัวแหวน ที่จะทำให้เรือนแหวน ซึ่งหมายถึงสตรี
 มีคุณค่าสมบูรณ์และสวยงาม แม้สามีจะดูต้อย แต่เมื่อ
 เป็นสามีแล้วภรรยาต้องยอมรับนับถือ เห็นคุณค่าใน
 ฐานะเป็นผู้อุปการะภรรยา ซ่อนซี้ให้เห็นว่า สามีเป็นผู้
 หาเลี้ยงภรรยา

นามชื่อบุรุษ เป็นปิ่นมงกุฎ เกิดเกล้ากษตรี
 ดุจดวงเพชรรัตน์ พลอยวงแหวนดี จะหาสวามี
 ยากนักควรสงวน

๑๗๔

แม่นชายรูปชั่ว งามใจคือวัว ไม่รู้วิชา
 ครั้นเป็นสวามี มีคุณอุปการ์ อาจคุ้มรักษา
 ทุกสิ่งไพภภัย

๑๗๕

นามชื่อกษัตริย์มีผิว ดุจแหวนมีหัว
 เห็นงามแก่ตาโลกทั้งหลาย

เป็นที่สงวนรักกับกาย อย่าทำให้สลาย
 แสงแก้วจะอับเงางาม

แม่ทองเนื้อแท้สุกอร่าม ปราศจากพลอยพลาหม
 สุวรรณจะเศร้าหมองมัว

**๕. อย่าประพฤติตนเอาอย่างหญิงชั่ว ซึ่ง
ประพฤติไม่ดี** ดังต่อไปนี้

- ๕.๑ ไม่รู้บุญคุณสามี
- ๕.๒ ไม่ถนอมน้ำใจสามี
- ๕.๓ พุดจาซ่มเหงสามี
- ๕.๔ ล้อเลียนสามี
- ๕.๕ นินทาสามี
- ๕.๖ จับผิดสามี
- ๕.๗ ไม่เกรงกลัวสามี
- ๕.๘ ไม่ดูแลเรื่องการกินการนอน

อย่าเยี่ยงหญิงชั่ว ไม่รู้คุณพ่อ ไม่สงวนน้ำใจ
ลั่นลมข่มเหง ล้อเลียนโยไฟ ต่อหน้าปราศรัย
ลับหลังนินทา

คอยข้อพ่อผิด เก็บไว้จำจิต พุดเล่นเจรจา
ประมาทไม่กลัว หัวร่อระรา ไม่เป็นน้ำพา
การกินการนอน

- ๕.๘ สามีสอนไม่ฟัง
- ๕.๙ โต้เถียงสามี

ไม่เกรงผู้ชาย ปากกล้าทำทาย เจรจาจองทอง
พ่อว่าคำหนึ่ง ไปได้ถึงสอง ไม่ควรคู่ครอง
ราศร้างห่างไกล

- ๕.๑๐ หวงหึงโกรธสามี
- ๕.๑๑ ไม่เอาใจใส่การเรือน^๕

อย่าเยี่ยงหญิงโหด มักหึงซึ่งโกรธ วิวาทครุ่นไป
การเรือนการเห่า ไม่เอาใจใส่ สะดิงริงไหม
สำหรับภษตรี

แม่จกปีกเก็บ ตัดเสื่อจะเย็บ เน้นช้ำเป็นปี
ยกโนมาตั้ง นั่งกุมสำลี ไม่ชกสักที
นั่งชิกชิกหัว

๕.๑๒ ใช้สามีทำงานครัว

บริโภคโภชนา คำเช้าเวลา ใช้ชายต่างครัว
ถ้ายโถจอกจาน ทำใช้การตัว ละไว้ให้พ่อ
ลำดับตั้งวาง

๕.๑๓ ตระหนี่ไม่ต้อนรับแขกของสามี

แขกไปไทยมา เป็นที่ทักหา เจรจาขัดขวาง
กลัวเปลืองหมากพลู ดูตาพ่อพวง นั่งเอียงเคียงข้าง
อีต้อขัดใจ

๕.๑๒ เจ้าชู้ บ้าผู้ชาย

อย่าเยี่ยงหญิงบาป เห็นแต่โลกโลกา โลภกียวิสัย
ความอายไม่คิด คิดแต่สนุกใจ ไม่เกรงไภยภัย
อาชญาสามี

เสงี่ยมต่อหน้า ครั้นเมื่อลับตา ทำการอับริย
แม้นั่งหันลอด สอดตาดูที่ วางระวิงจับทวี
หวังหาแต่สบาย

กระทบทุกจับจับ ดิ้นเหยียบหูตริบ ฟังเสียงผู้ชาย
ตามุ่งพุงกระสวย หลุดหล่นลงทราย ไม่กลัวความอาย
ปากคนเหยยหยัน

แงอนซ่อนชู ไม่ให้พ่อรู้ แยกคายนคสนัน
ต่อหน้าว่าฟัง ลับหลังดิงด้น เร่เล่ากล่าวขวัญ
กลับตัวเป็นดี

๕.๑๓ ไม่เคารพบิดามารดาของสามี

๕.๑๔ ไม่มีไมตรีกับญาติของสามี

๕.๑๕ ไม่มีไมตรีกับเพื่อนบ้าน

พ่อพ่อแม่พ่อ บได้เกรงกลัว ถ้อยคำย่ำยี้
พี่น้องเพื่อนบ้าน พาลด่าพาลดี ไม่มีไมตรี
ร่วมรักสักคน

^๕ การเรือน ในที่นี้หมายถึง การดูแลบ้าน การทอผ้า เย็บปักถักร้อย การทำอาหาร การต้อนรับแขก

๕.๖ ยักยอกทรัพย์สิ้นไว้เฉพาะตน

แหวนทองเงินตรา แพรพรรณผืนผ้า ซ่อนไว้แต่ตน
ไม่ให้พัวพัน ทำเป็นเล่ห์กล หญิงอย่างนี้คน
ชาติชั่วหินา

๖. **ควรประพฤตินอย่างนางกษัตริย์หรือผู้ดี**

๖.๑ รักเกียรติ รักความสัตย์

รักทั้งเกียรติยศยศตรา รักความสัตย์

เอาเยี่ยงอย่างทราจามรี

๖.๒ รักสามีไม่เพ่งโทษสามี

เจ้าจงมีจิตเสนาหา รักพระภัสดา

อย่าให้เห็นโทษทั้งหลาย

๖.๓ รักนวลสงวนตัว ซื่อสัตย์ไม่ทำให้

สามีแคลงใจ

รักตัวสงวนตัวกลัวอาย กันความระคาย

ที่ท้าวจะแห่งสงสัย

ข้าวร้อยพันยั้งยศไกร กินหากสิ้นไป

กินแห่ง บ่ ห่อนสิ้นสูญ

ความเปรียบของกาพย์บทที่ ๒ นี้ เป็นความ
เปรียบที่คมคาย กินใจ ซึ่งไม่พบในวรรณกรรมเรื่องอื่น
โดยเปรียบว่า ข้าวพันยั้งคนเราสามารถกินได้หมด แต่
“กินแห่ง แคลงใจ” กินอย่างไรก็ไม่หมด ความกิน
แห่งจะติดอยู่ในใจคนตลอดไป

๖.๔ ทำแต่สิ่งที่สามีชอบ

จงรู้พระจริตสวามี หฤทัยอิบตี

จะชอบสิ่งใดโดยตาม

๖.๕ เอาใจใส่คอยฟังสามี

เข้าเย็นเข้าฝ้าฝ่ายหลัง ตรีบไสตระวัง

เกลือกตรัสสนุกก็สั่งใจ

๖.๖ พุดจาอ่อนหวาน

ทูลถ้อยอ่อนหวานชวนไซ จงชอบอัชฌาสัย
สมเด็จจบพิตรนเรนทรสุร

๖.๗ ไม่กล่าวความเท็จ

ความจริงจึงแสดงโดยมูล อย่านำเท็จทูล
จะเสียพระยศสุริยวงศ์

๖.๘ รักสามีเท่าชีวิต

หนึ่งรักชีวิตใจจง เสมอรักเท่าองค์
บรมราชสวามี

๖.๙ เมื่อสามีสุข ไม่นำความทุกข์ให้เห็น

เมื่อท้าวเสวยสุขสวัสดิ์ ร่วมสุขสมศรี
อย่าทุกข์อย่าโศกสิ่งใด

๖.๑๐ เมื่อสามีทุกข์ ต้องร่วมทุกข์

เมื่อมีทุกข์พระทัย ร่วมทุกข์ภูวไนย
อย่าอยู่สุขเกษมเกลากลาย

๖.๑๑ เมื่อสามีป่วยไข้ต้องอยู่ใกล้ชิดปรนนิบัติ
รักษา

เมื่อทรงประชวรไม่สบาย แนบนั่งใกล้กาย
ทูลปลอบให้เสวยซึ่งยา

อยู่เยี่ยมปรนนิบัติรักษา ถนอมนวดบาทา
ค่อยค่อยพอได้แรงลม

๖.๑๒ คอยดูแลสามียามหลับ อย่าเดินดง

จงเปลื้องฤดูทัยชื่นชม ถ้าเคลิ้มบรรทม
ไสยาสน์อย่าอย่างเดินดง

๖.๑๓ คอยปรนนิบัติสามียามตื่น

ถ้าตื่นเจียไสตสดับฟัง ระไวระวัง
จะตรัสจะใช้โดยควร

๖.๑๔ รัฐมควรในที่สูงที่ต่ำ
แทนพทมกฤษฎาญค้อย่างชบวน ที่สูงไม่ควร
จะเอื้อมจะหีบสิ่งใด

๖.๑๕ อย่าห้ามทวงการที่สามีมะไปยั้งที่
ประสงค์

มาตรว่ามีที่เสด็จไป อย่าทะนงใจ
เกลือกู้จะรังเกียจกล

๖.๑๖ เมื่ออยู่ด้วยกันเชิงประเวณี ควร
ปรนนิบัติให้สามีพึงใจ

ยามท้าวสรรเสริญสภณธีกาย พระทัยสบาย
บันเทิงในห้องโรฐาน
ทรงพระเสสรวลสำราญ นั่งนอบหมอบกราบ
บังคมยุคลบาทา

ทูลแถลงประโลมเสนาหา ปรนนิบัติภรรดา
จงขอบภิรมย์ฤดี
อย่าแสรังเกียจกลกษัตริ

มโนมนัสสมสออง ตามการกามี
กรค้อยถนอมตระกอง โดยเลศทำนอง
ทำนุกพดุงเจิมใจ

ฯลฯ

เมื่อเกษมสติอาสาสน้ององค์ พระพักตร์ดุจบัง-
กษมาศแลบานเฟริศพราย

ทรงพระเสสรวลแสนสบาย กรเกี่ยวเกยกาย
ตระโบมบรรทมแนบนาง

ปรนนิบัติปฐมปานกลาง ที่สุดสิทธินาง
นุเคราะห์จขอบเชิงกาม

๖.๑๗ สามีประสงค์สนมคนใตอย่าขัดขวาง
หวงหึง

ถ้ามีพระราชประสงค์ สาวสนมใดจง
นุญาตอย่าได้ขัดขวาง

เมื่อเสด็จสถิตแทนปฤษฎาญค์ เมินเนตรพิศนาง
อย่าช้อยชำเลื่องตาตาม

๖.๑๘ สามีมะให้รางวัลสนมคนใตอย่าริษยา
ตัดทาน

หนึ่งเมื่อมีราชหฤทัย ชื่นชอบอัชฌาสัย

จะอวยประทานปวงสนม
คือสิ่งเสื่อผ้าแพรพรม ทองเงินอุดม

อดิเรกเครื่องโปรดปราน

อย่าควรถักกลอาการ ตรัสทักทูลทาน
เป็นทางจะแกล้งริษยา

๖.๑๙ ปกครองดูแลผู้คนในความรับผิดชอบ
อย่างเป็นทางการ

พระชนิษฐีระวังองค์จงดดี รักษาทาสี

สาวใช้ชาวที่ทุกกรม

ประชุมคชาพระสนม พี่เลี้ยงพระนม

แลนางศุริยดนตรี

ทั้งทวยนักเทศน์ชั้นที่ ตรัสใช้จงดดี

ปลูกเลี้ยงให้ชอบทางธรรม

อย่าทำล้าเอียงเดียวดฉันท์ แม้นมีโทษทัณฑ์

ช่วยทูลและเล่าอ่อนวอน

๖.๒๐ ใส่ใจเรื่องอาหารสำหรับสามี

จงตรัสเตือนหม่อมลิกา ให้แต่งโภชนา
เครื่องคัวอ้วเจียวบรรจง

จัดใส่สุพรรณภาชนะทรง ชามแก้วเบญจรงค์

จอกจานสุวรรณอันควร

ตกแต่งตามราชกระบวณ บังคมเชิญชวน

พระองค์ให้เสวยเปรมปรีดี

๖.๒๑ ใส่ใจเรื่องทีนอน

ปูเสื่อลาดสุจหนี่พรม เขนยหนุนบรรทม

ตั้งวางวิจิตรจงควร

ผูกมุ้งม่านแพรพระชบวน ประดับดอกกล่ำดวน

มะลิจำปาอาเกียรณ

๖.๒๒ เช็ดเท้าสามีก่อนนอน

รับราชวงศ์บรมองค์อิศร สุทธรื่นหอมขจร
โลมลูบบรรบาททั้งสอง
เช็ดด้วยพัสดราผืนทอง หมดมลทินละออง
อัญเชิญยังแท่นทองผจง

๖.๒๔ อย่านอนหลับก่อนสามี

เสร็จสองสังโยค้ายาม แบนนั่งประณาม
อย่าเพิกหลับก่อนสวามี

๖.๒๕ ตื่นก่อนสามีเพื่อเตรียมการปรนนิบัติ

เมื่อยามอรุณตรการ เจ้าจงจากสถาน
สั่งสาวชางานซ้ายขวา
เตรียมเครื่องสำอางโอ้อ่า สุวรรณเต้าธารา
แลไม้ชำระพระทนต์
ทั้งพานพระศรีศุภผล ถวายบิณฑูรดล
เมื่อเสด็จจากแท่นบรรทม

๖.๒๖ เมื่อติดตามสามีให้สำรวมกิริยา

หนึ่งเมื่อพระราชสวามี เสด็จโดยวิถี
กรีธาจตุรงค์เสนา
ตามเสด็จสมเด็จภัสดา ทรงศขโอฬาร
กระโจมมีม่านหน้าหลัง
เป็นที่ปิดบังกำบัง อย่าแหวกม่านหวัง
เยียมพัศตร์ทอดเนตรทิศผล^๖
พิศพวทวยราษฎร์ริมถนน ไม่ควรแก่ตน
เป็นนางกษัตริย์ชัฏติยวงศ์

๖.๒๗ เคารพกตัญญูต่อบิดามารดาและ

ญาติผู้ใหญ่ของสามี
หนึ่งจงบริรักษ์ราชี พระชนกชนนี
พระญาติวงศ์ทรงชรา
โดยชอบธรรมแท้สัตยา ตอบแทนคุณา
ทุกเทพท้าวสรรเสริญ

๖.๒๘ เมตตาข้าทาส

มาตรว่าทวยทาสหญิงชาย นอกในหมวดหมาย
ทุพพลภาพพิกลแก่ชรา

ควรคิดสังเวชอนิจจา ยำเกรงกรุณา
ผิดพลั้งอดอ้อมเอาใจ

อย่าเกรี้ยวโกรธาฟุนไฟ ทำเป็นปากไว
ด่าด้วยถ้อยคำหยาบหยาบ

๖.๒๙ ทำความดี ละเว้นความชั่ว

คชสารแม่ม้วยมีงา โคกระบือมรณา
เขาหนังก็เป็นสำคัญ

บุคคลถึงกาลอาลัย สุนัขสิ้นสารพัน
คงแต่ความชั่วกับดี

ปรากฏในพื้นที่ กฤษฎีคัพที่จักมี
ติดปากสรรเสริญนิทา

ความตอนนี้นับบสมเด็จกรมพระปรมาภิไธยชิโนรส
ทรงนิพนธ์เป็นฉันท์ ซึ่งไม่เคร่งฉันทลักษณ์จนดูเป็น
กาพย์ยานี ๑๑ แต่จังหวะลีลาคล้ายกฤษณกประยาตฉันท์
นิยมจดจำกันแพร่หลาย ดังเช่น

พฤษภกาสร อิกกุณชรอันปลดปลง
โททนต์เสงคอง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา
ความดีก็ปรากฏ กิตติยศลือชา
ความชั้วก็นิทา ทูรยศยินขจร

๗. คำสอนเบ็ดเตล็ด เป็นคำสอนที่สังคม
ไทยยึดถือกันมาช้านาน ปรากฏในคำสอนและสุภาษิต
ต่างๆ อาทิ สุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่

๗.๑ ไม่เปิดหน้าต่าง เยี่ยมหน้ามองไป
โดยทั่ว ด้วยเป็นกิริยาที่ไม่สำรวม

^๖ หนังสือสมุดไทยเลขที่ ๗๓ และ ๗๔ ว่า “เยียมพัศตร์เลี้ยงแลร์ผล” ผู้เขียนมีความเห็นว่า คำ “ผล” ทำยวรรค ที่ถูกคือ “พล” ด้วยอาจเป็น
ความคลาดเคลื่อนในอักษรวิธโบราณ

๗.๒	ไม่หัวเราะเสียงดัง	ชีวิตครอบครัวตามคติโบราณนั้นคือความสุขของการ
๗.๓	ลูกนั่งเดินด้วยกิริยานุ่มนวลระมัดระวัง	อยู่ร่วมกันเชิงประเวณี อันเป็นแก่นสำคัญของชีวิตคู่
๗.๔	ไม่เดินตัดดอกไม้ เสยผม	ดังบทอัศจรรย์ที่ทายเรื่องว่า
๗.๕	ไม่เดินห่มผ้าสไบ จัดจีบพกผ้าถุง	
กลางทาง		ท้าวตรีภพประทานโทษ ประสาทสาธุมิ่งขวัญ
๗.๖	ไม่เดินยืมหัว เล่นกันไปตามทาง	คือนองคแจ่มจันทร์ ประเวศอัครชทายา
๗.๗	ไม่เดินชายตา	ร่วมสุขสโมสร ตระกองสองเสน่หา
๗.๘	ไม่เดินคนเดียว	เทมรักภิรมยา ประยวนตฤณณาใน
๗.๙	ไม่เดินให้ทำ ชายตาให้ผู้ชาย	ลูบโลมประเลอการ ก็ลั่นลงละเลาใจ
๗.๑๐	ระวังผ้าสไบปกปิดดอกให้เรียบร้อย	จุมพิตนุริมไร ตะพินภาคพฐ
๗.๑๑	ไม่นั่งเท้าแขน เท้าคาง	เพรียกเพราก็เพลินพลาง อรุณาอุชู
๗.๑๒	ไม่นั่งเอาบ่าแบกหัว คือเอียงศีรษะ	เกี่ยวกรประดับดู ประดุจลวดดลดาวัลย์
อยู่บนบ่า		มุจลินทร์จุลาการ ก็บังเกิดมหัศจรรย์
๗.๑๓	ไม่นั่งโยกตัว	คลุ้มคลั่นตรังคัน อุโฆษศัพท์เครงโครม
๗.๑๔	ไม่นั่งคานันใด	บุษบันก็ทรงดวง สะเทือนดอกวิลาสโดม
๗.๑๕	ไม่เที่ยวไปสนทนากับผู้อื่นยามค่ำคืน	มัตสยาก็ล่องโลม ระรื่นเขยกระแสนินธุ์
๗.๑๖	ไม่นอนใต้ร่มไม้ริมทางหรือในที่โล่ง	เอิบอาบ บ่ เอื้ออิม สโรชสร้อยสวาริน
แจ้ง		ตรลบกลิ่นผกาตฤณ แสงเงาเศียรสบายกาย
๗.๑๗	สำรวมกิริยายืมหัวให้สมควร	ส่องแสงสุริโย พยอนโยกกระแสนสาย
๗.๑๘	ไม่จามเสียงดัง	ชลทิตประพรายพราย ปทุมเมศระจ่างบาน
๗.๑๙	ไม่พูดมาก	ภุมราภมรมัว ฤดีร่วมผสานสาร
๗.๒๐	ไม่นอนนาน	เกลือกเกล้าสุคนธาร ทวีราคนีรารมย์
๗.๒๑	กินอาหารแต่พอดีไม่มากน้อยเกินไป	สององค์อำองค์ สบายองค์เกษมสม
๗.๒๒	มีความเพียร ขยัน ใฝ่รู้วิชา	แสนสนุกนิอุดม ถวัลย์เวียงวิเศษญา
๗.๒๓	มีศิลปะในการพูด	
๗.๒๔	จิตใจใฝ่กุศล ทำบุญถือศีล	
๗.๒๕	เมตตาสัตว์เลี้ยง	
๗.๒๖	รักต้นไม้	
๗.๒๗	รู้จักผูกใจคน	
	คำสอนของนางกฤษณาทำให้นางจิรประภา	แม้สังคมไทยจะเปลี่ยนไป ทำให้ความคิดค่านิยม
	ประสบความสุขในชีวิตครอบครัว ซึ่งความสำเร็จใน	ต่างๆ เปลี่ยนไปตามกระแสโลก ความคิดในสิทธิเสมอ
		ภาคระหว่างชายหญิง ทำให้คำสอนบางข้อไม่เป็นที่
		ยอมรับในนักสิทธิมนุษยชน แต่กระนั้น แก่นกลางของ
		คำสอนยังคงเป็นสัจธรรมที่จรโลงให้ชายหญิงใช้ชีวิต
		คู่ร่วมกันอย่างปกติสุข รับผิดชอบพื้นฐานของมนุษย์
		โดยสมควรแก่โลกียวิสัยนั่นเอง

หนังสืออ้างอิง

- กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๒๙). **วินิจฉัยเรื่องกฤษฎาสอนน้อง**. กรุงเทพฯ : เอกิทัศน์การพิมพ์.
- ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระ. (๒๕๒๙). **กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์**. กรุงเทพฯ : เอกิทัศน์การพิมพ์.